

อิทธิบาท

ธรรมที่เป็นรากฐานความสำเร็จ

พุทธทาสภิกขุ

อิทธิบาท
พุทธทาสภิกขุ

ISBN 978-616-93631-4-9
พิมพ์ครั้งที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔
จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม

การบรรยาย อบรมพระนวกะในพรรษา ปี ๒๕๑๒
ครั้ง ๒๗-๒๙ ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือ (อิทธิบาท)

วันที่แสดง ๘, ๑๑ และ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๒

รหัส ๒๑๑๕๑๒๐๙๐๘๒๗๐, ๒๑๑๕๑๒๐๙๑๑๒๘๐, ๒๑๑๕๑๒๐๙๑๕๒๙๐
ผู้ถอดเสียง อลิสา กฤตยาเกียรติกุล, ชูจักร อุบลสุตรวณิช, จุฑารัตน์ วินโกมินทร์
ผู้ตรวจทาน วรณวิภา สัตตธรรมกุล

บรรณาธิการ นันทรัตน์ ศุภรวาพงษ์
พิสูจน์อักษร กลุ่มงานจดหมายเหตุ
กราฟฟิก Art and Soul

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดี จำกัด โทร. ๐ ๒๔๐๑ ๙๔๐๑
จัดพิมพ์โดย มูลนิธิจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
สวนวชิรเบญจทัศ (สวนรถไฟ) ถนนนิคมรถไฟสาย ๒
แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

สั่งซื้อ/สมทบหนังสือ

<http://store.bia.or.th>

๐ ๒๙๓๖ ๒๘๐๐ ต่อ ๕๑๐๑

[cgs@bia.or.th](mailto:cds@bia.or.th)

อบรมทบทวน กับ มร.ก้านหนึ่ง

ที่ใครจะรู้ว่า ต่างกันอย่างไร ลองแยกเล่มหนังสือ ออกดู จะเห็นว่า ธีอยู่สอบอย่าง คือ กระดาษที่ใช้พิมพ์ กับความถี่ นี้อุดหนุนรวมกัน ที่ธีอยู่ไม่หนังสือเล่มนี้. มร. ก้านหนึ่ง ย่อมเหมาะสมกับ การหาความถี่ ด้วยราคาตามตัว มร. พร้อมทั้ง มร.ทพ.กระดาษ และ ~~ธีอยู่~~ ^{งาน}ในกรณี หนังสือหนึ่ง อยู่ที่ไหน ก็ไร.

ส่วน มร. อบรมทบทวน ย่อมไม่แปลกเช่นนั้น ความถี่ นั้นให้ไปว่า ที่เดียว, ส่วนกระดาษ ^{และกระดาษ} หรือกระดาษนี้ ธีอยู่ ความถี่นั้น มัก ต้อง ขอคืน เช่นเดียวกับกระดาษที่ ธีอยู่ ให้ธีอยู่ไปถวายพระที่วัด. ขอคืน เพราะฉบับ ต้อง ธีอยู่ไปถวาย อีกหลายครั้ง! จนกระทั่งถึงวันที่วัด.

งานอบรมทบทวน มักถูกแทนที่เป็นการค้นหนังสือไป. ขอจบพิจารณา ดู ด้วยดี ทั้งสองฝ่าย, จะได้เห็นใจ กันดี, และร่วมมือกันดี.

สารบัญ

○ อภิธานศัพท์ ๔	๙
๑ ฉันทะ	๑๗
๒ วิริยะ	๒๕
๓ จิตตะ	๓๗
๔ วิมังสา	๔๕
๕ สรูป	๕๓

อิทธิบาท ๔ (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย —*iddhipāda* : path of accomplishment; basis for success)

๑. ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำ
สิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป —

Chanda: will; zeal; aspiration)

๒. วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความ
พยายาม เข้มแข็ง อุตุน เหาธุระไม่ทอดเลย — *Viriya*: energy;
effort; exertion; perseverance)

๓. จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่ง
นั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป
อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ — *Citta*: thoughtfulness; active
thought; dedication)

๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญา
พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน
ในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ ค้นคว้าแก้ไขปรับปรุง
เป็นต้น — *Vimamsā*: investigation; examination; reasoning;
testing)

D.III.221, Vbh.216.

ที.ปา.11/231/233; อภิ.วิ.35/505/292.

อ้างอิง: พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต),
พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, ๒๕๕๘, หน้า ๑๖๐.

อิทธิบาท ก็หมายถึงรากฐาน สิ่งที่เป็นรากฐาน
หรือเป็นเครื่องมือชั้นรากฐานที่ทำให้เกิดฤทธิ

อิทธิบาท ๔

เราได้พูดถึงธรรมะเครื่องมือมาหมวดหนึ่งแล้ว คือ *สัจจะ* *ทมะ* *ขันติ* *จาคะ* ต่อไปก็จะยกตัวอย่างธรรมที่เป็นเครื่องมือ มาให้พิจารณากันอีกสักหมวดหนึ่ง, และเป็นหมวดที่บางที คุณเคยชินมาแล้วในการฟัง การใช้ นั่นก็คือหมวดที่ชื่อว่า *อิทธิบาท ๔*, อย่างที่เห็นอยู่ว่า มีอยู่ในหลักสูตรที่สอนเด็กนักเรียน เรียกว่าอิทธิบาท ๔ อย่าง : *บาท* แปลว่าฐาน เจริญง เช่น ทำ ดีน ก็เรียกว่าบาท เพราะเป็นเจริญงรับร่างกาย; *อิทธิ* แปลว่าความสำเร็จ, คำว่า *ฤทธิ* ก็แปลว่าความสำเร็จ; *อิทธิบาท* แปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ เขาระบุของ ๔ อย่างคือ *ฉันทะ* *วิริยะ* *จิตตะ* *วิมังสา*.

ฉันทะ คือ ความพอใจในสิ่งที่เราจะต้องทำ. วิริยะ คือ ความพากเพียร เพียรไปในสิ่งที่เราพอใจ. จิตตะ คือ เอาใจใส่ ฝักใฝ่ อยู่แต่สิ่งนั้น ไม่เปลี่ยนเรื่อง. วิมังสา คือ ค้นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหาคืออุปสรรคอยู่เสมอไป เรียกว่าวิมังสา. เมื่อทำอย่างนี้ก็ต้องสำเร็จเหมือนกันได้ในทุกกรณี.^๑

---

^๑ มรณวาสธรรม, ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, ธรรมทานมูลนิธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๑๘, หน้า ๘๙-๙๐.

อิทธิ ฤทธิ และปาฏิหาริย์

"ในทางพุทธศาสนาเราจะระบุ ปาฏิหาริย์คือการกลับคนเลว ให้เป็นคนดี, กลับความทุกข์ให้เป็นความสุข"

สังเกตให้ดี จะเห็นได้ว่า คำว่า อิทธิ หรือ ฤทธิ ภาษาบาลีก็เป็นอิทธิ, ภาษาไทยที่มาจากสันสกฤตก็เป็นฤทธิ หรือที่เราเรียกกันว่า ฤทธิ; ฤทธิก็แปลว่า ความสำเร็จ หรือ เครื่องให้เกิดความสำเร็จ; แต่เราไม่ค่อยมองกันในแง่นี้ มักจะมองกันในแง่ที่เป็นของประหลาด อัศจรรย์ วิเศษ ปาฏิหาริย์อะไรทำนองนี้. ที่นี้ต้องมองกลับลงมายังที่ความสำเร็จ หรือเครื่องให้เกิดความสำเร็จเสียก่อน มันจึงจะเป็นความประหลาดอัศจรรย์ หรือเป็นปาฏิหาริย์ขึ้นมา. ถ้าไม่สำเร็จแล้วก็ไม่เป็นปาฏิหาริย์อะไรขึ้นมา; ฉะนั้น ปาฏิหาริย์หรือฤทธิ มันอยู่ที่ความสำเร็จ, นำอัศจรรย์ก็อยู่ที่ความสำเร็จ.

เดี๋ยวนี้คนมุ่งกันแต่เรื่องทางฝ่ายวัตถุ หรือความโลดโผน จึงมองฤทธิไปในแง่ของเรื่องทางวัตถุ ทางโลดโผน เช่น เหาะได้ หรือทำอะไรได้ในลักษณะอย่างนั้น ว่าเป็นฤทธิ เป็นปาฏิหาริย์. นี้มองไปตามประสาใจ หรือวิชา ไปติดอยู่ที่ความแปลกประหลาด

นำอศรรักษ์ ไม่มองที่ความสำเร็จ, ที่ถูก ต้องมองว่าที่หะจะได้ หรือทำอะไรได้นั้น เพื่อผลอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะต้องการความสำเร็จ, แต่เดี๋ยวนี้ไปมองที่ความประหลาดนำอศรรักษ์ เป็นปฎิหาริย์เสียอย่างนี้ ฉะนั้น จึงมองไม่ค่อยเห็น ว่า ฤทธิที่แท้จริง ปฎิหาริย์ที่แท้จริง มันคืออะไร? เป็นความสำเร็จของอะไร?

ฤทธิคือความสำเร็จของประโยชน์ที่ถูกต้อง จะหะจะได้ หรือไม่หะได้มันยังไม่ใช่เรื่องที่แน่นอน; อย่างเดี๋ยวนี้ไปโลกพระจันทร์ได้ มันก็เป็นเรื่องเหมือนกับหะได้, แต่มันอาจจะไม่มีประโยชน์อะไรก็ได้, เพราะฉะนั้น ฤทธิ ปฎิหาริย์ นั้น มันต้องมีประโยชน์ ที่มีประโยชน์ที่สุดก็คือละกิเลสได้; ที่ตรงไหน ละกิเลสได้ ตรงนั้นเป็นฤทธิเป็นปฎิหาริย์ที่สุด.

ในทางพุทธศาสนาเราจะระบุ ปฎิหาริย์คือการกลับคนเลว ให้เป็นคนดี, กลับความทุกข์ให้เป็นความสุข; นั่นแหละคือตัว ปฎิหาริย์ ถึงยอดสุดของปฎิหาริย์ด้วย: ไม่ต้องหะได้ ไม่ต้องอะไรก็ได้; เพราะว่าหะได้นั้น จะกลับคนชั่วให้เป็นคนดีได้ หรือไม่ได้ไม่รู้ มันไม่แน่ หรืออาจจะไม่กลับเลยก็ได้. แต่การที่พระพุทธรเจ้าตรัสกับใครเพียงสองสามคำ แล้วคนนั้นกลับตัว จากคนเลวเป็นคนดี จากปุกฤษณเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา; อย่างนี้คือปฎิหาริย์จริงๆ.

เครื่องมือที่เรียกว่าฤทธิมันเป็นอย่างนี้, พุดตรงๆ ก็เป็น เครื่องมือฆ่ากิเลส ฆ่าความทุกข์; เพราะการฆ่ากิเลส ฆ่าความทุกข์นั้น เป็นปาฏิหาริย์อย่างยิ่ง เป็นฤทธิอย่างยิ่ง. แต่คนเขาไม่ค่อยชอบ เขาเอาฤทธิ เอาปาฏิหาริย์ไปใช้ในเรื่องหาะได้ คำดินได้ เนรมิตอะไรได้, ล้วนแต่เป็นเรื่องโกหกทั้งนั้น คือมันไม่จริงตามนั้น; เนรมิตข้าวสุกขึ้นมา กินก็ไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น. การเนรมิตทำขึ้นมาให้เห็นได้, เนรมิตปราสาทขึ้นมาให้เห็นได้, แต่มันอยู่ไม่ได้. คนผู้เนรมิตจะต้องไปตัดไม้มาทำกุฎิทำกระท่อมอยู่ ทำบ้านเรือนอยู่; เพราะมันเป็นเรื่องปาฏิหาริย์หลอกลวง. ในที่สุดก็ต้องมาสร้างบุญสร้างกุศล เพื่อจะมีวิมานอยู่ อย่างนี้จะ บันดาลเอาด้วยฤทธิของอวิชา อย่างนั้นไม่ได้.

เรื่อง ๒. ปาฏิหาริย์ของเรา ก็อยู่ที่ฆ่ากิเลสให้ราบเรียบไปเลย; อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงมนคนมิจฉาทิฎฐิ หรือคนเข้าใจผิด เช่นพระองค์คุลีมาล หรือมิจฉาทิฎฐิที่หนาแน่นกว่านั้น ก็ได้ ทำได้. นี่คือปาฏิหาริย์เป็นเครื่องมือเพื่อทำอย่างนี้ต่างหาก ที่เรียกว่า อิทธิฤทธิ หรือแม้แต่ ปาฏิหาริย์. ในอรรถกถาก็เลยเขียนไว้ชัดว่า :

อิทธิปาฏิหาริย์ ก็คือแสดงฤทธิเดชตามภาษาชาวโลก. อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ก็คือสอนโดยใช้คำพูดที่น่าอัศจรรย์ที่สุด เรียกว่า อนุศาสนีปาฏิหาริย์. แล้วก็มีกรกลับใจคน การทรงมาน

คน เปลี่ยนแปลงคน ที่น่าอัศจรรย์ที่สุดเรียกว่า *อาเทศปาฏิหาริย์* แยกกันไปเลย แยกกันไปจากฤทธิชนิดที่มันเป็นเรื่องหลอกลวง โทกมา เป็นฤทธิที่แท้จริง ใช้ประโยชน์ได้ถึงที่สุด ทำปุณฺชน ให้เป็นพระอรหันต์; หมายความว่าทำคนที่มีความทุกข์ให้กลายเป็นคนที่ไม่มีความทุกข์ได้.

คำว่าฤทธิเป็นอย่างนี้ เป็นเครื่องมือที่มากน้อยก็ลองคิดดูเองก็แล้วกัน เป็นเครื่องมือที่วิเศษอย่างไร ก็คิดดูเองก็แล้วกัน.

เมื่อพูดถึงอิทธิบาท ก็หมายถึงรากฐาน สิ่งที่เป็นรากฐาน หรือเป็นเครื่องมือชั้นรากฐานที่ทำให้เกิดฤทธิเหล่านั้น.^๒

---

^๒ สุนฺญตาปริทรรคํ เล่ม ๒, ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, ธรรมทานมูลนิธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๑๙, หน้า ๘-๙.

ในทางพุทธศาสนาเราจะระบุ
ปาฏิหาริย์คือการกลับคนเลวให้เป็นคนดี,
กลับความทุกข์ให้เป็นความสุข

ฉันทะคือความพอใจ

๑

ฉันทะ

“อิทธิบาทข้อแรก ที่มีชื่อว่า ฉันทะ ซึ่งแปลว่า ความพอใจ เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จอย่างยิ่ง จนถึงกับกล่าวว่า ถ้ามีความพอใจก็เท่ากับมีความสำเร็จ ตั้งครั้งแรกหนึ่งแล้วเป็นอย่างน้อย เพราะฉันทะเป็นกำลังอะไรอันหนึ่งอย่างที่บอกไม่ถูก。”^๓

ฉันทะ แปลว่าความพอใจ รักในเรื่องที่เราอยากจะทำ หรือที่เราอยากจะได้ผล. เช่นเราเป็นฆราวาส อยากจะได้เงิน อยากมีเกียรติ อยากจะมีเพื่อนที่ดี เราก็พอใจอยู่แล้ว ดูจะพอใจได้ง่าย, เว้นไว้จะเป็นเรื่องสูงขึ้นไปถึง มรรค ผล นิพพาน ดูจะพอใจยาก เรามีวัตถุประสงค์ที่พอใจอยู่ ก็เรียกว่ามีฉันทะ.^๔

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^๔ ฆราวาสธรรม, หน้า ๙๐.

พอใจ

"คนเราถ้ามองพอใจหรือแน่ใจอะไรลงไปแล้ว มันก็มีความสำเร็จ
อย่างน้อย ๕๐ เปอร์เซ็นต์ หรือเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะ 'พอใจ'
เป็นกำลังผลักดัน ให้ทำต่อไปโดยง่าย โดยสะดวก โดยสนุก"

การที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยกเอาฉันทะขึ้นมาเป็นข้อแรก
นั้นเป็นเทคนิคทางจิตวิญญาณอย่างใหญ่หลวง.

เดี๋ยวนี้คนโง่มาก จนไม่ยอม ไม่พอใจในสิ่งที่ควรจะอยาก
ควรพอใจ, พอใจแต่ที่จะร้องไห้, กลายเป็นร้องไห้แล้วยิ่งสนุก
ยิ่งสบาย ยิ่งอร่อย ก็เลยร้องไห้กันไปจนตลอดชีวิต, สมัยที่จะเป็น
ทุกข์อยู่ตลอดชีวิต สนุกไปเลย, ขึ้นๆ ลงๆ เปียกๆ แห้งๆ อะไร
อยู่อย่างนี้เรื่อยไปจนตลอดชีวิต, ไม่เคยมีฉันทะในพระนิพพาน.

จงไปดูเสียใหม่ใน จุดตั้งต้นที่สำคัญที่สุด คือฉันทะ
ในพระนิพพาน คือในความดับทุกข์ ในความสะอาด สว่าง สงบ
ในความแห่งสนิท ก็ต้องอดสำหัด ขยันดูความทุกข์; แล้วดูให้เป็น.
ถ้าร้องไห้ ก็ ดูให้เป็น ว่าร้องไห้ นี้คืออะไร เพื่ออะไร จากอะไร;
อย่างนี้ไม่เท่าไรก็จะพบหนทางที่จะแก้ไข. เดี่ยวนี้ดูไม่เป็น

คุณแต่จะร้องไห้ให้ดีกว่าเดิม เพื่อเป็นเรื่องกลบเกลื่อนความทุกข์ ด้วยความทุกข์ ไม่รู้จักสิ้นสุด.^๕

ถูกต้อง บริสุทธิ์ มากพอ

“ฉันทะเป็นเงื่อนต้นที่สำคัญที่สุด; ตั้งต้นถูกต้องมันก็เป็นอันหวังความสำเร็จได้, ตั้งต้นผิดแล้วก็อย่าไปหวังเลยในความสำเร็จ”

ดูให้ดีจะเห็นว่า ฉันทะที่ประกอบด้วยธรรม เพื่อจะดับทุกข์ นั้นนั้นยังไม่มี ยังไม่พอ; มันมีมากแต่ฉันทะในทางกามารมณ์ ที่เรียกว่ากามฉันทะเป็นนิเวศน์นั้น กลุ่มอยู่ทั่วๆ ไป, เป็นฉันทะในเรื่องของความยึดมั่นถือมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรเช่นนี้ เป็นฉันทะที่แรงมาก แรงจนข่มขี้กันไม่ไหว. มันเป็นฉันทะไปทางฝ่ายโน้น ไม่ใช่ฉันทะมาทางฝ่ายโพธิปักขิยธรรม หรือนิพพาน, ไม่ใช่ฉันทะในอิทธิบาทของโพธิปักขิยธรรม นี่คือจุดตั้งต้นจุดแรก จุดตั้งต้นที่จะต้องสะสาง.

...

^๕ สุนทรยาปริทรรค เล่ม ๒, หน้า ๑๑-๑๒.

...ฉะนั้นจึงย้อนไปสำรวจดูที่รากที่เหง้า ที่จุดตั้งต้นอันแรกนี้
กันเสียทุกคน ว่าฉันทะของเราถูกต้องหรือเปล่า? บริสุทธิ์หรือเปล่า?
มีมากพอหรือเปล่า? ถ้ามันไม่ถูกต้องและไม่มากพอก็จงขยับขยาย
เรื่องฉันทะนี้ให้ถูกต้อง ให้มากพอเสีย, แล้วต่อไปมันจะง่าย
มันจะลื่นไปเอง ด้วยอำนาจของฉันทะนั้น.

ถ้ามีฉันทะอย่างกำกวม ไขว้เขวเลือนราง หรือเป็นอย่าง
ละเมอๆ มันก็ไปไม่รอด; จึงหวังว่าทุกคนจะได้ไปสำรวจดูความ
ประสงค์ ความต้องการของสติปัญญา ที่จะมีความพอใจในฝักฝ่าย
ของโพธิ์นี้ มีแล้ว ถูกต้องสมบูรณ์หรือเปล่า?”

ความรู้ ความเชื่อ ความแน่ใจ

“การที่จะมีฉันทะ ความพอใจได้ จะต้องมีความรู้ คือรู้จัก แล้ว
ก็มีความเชื่อ, แล้วก็ต้องมีความแน่ใจ อะไรอย่างนี้เป็นต้นด้วย”

---

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ลำดับต่อมาได้ชี้ให้สังเกต **ดูถึงตัวจริงของธรรมะ** ข้อนี้ที่เรียกว่าฉันทะ คือความพอใจ; เพราะว่าคำพูดคำหนึ่งๆ ที่เป็นชื่อของธรรมะนี้ ในบางกรณีมีความหมายกว้างมาก คนที่สะเพร่าหรือว่าอวดดี ย่อมไม่เข้าใจความหมายทั้งหมดนั้น; เช่นคำว่า ฉันทะ คือความพอใจ เมื่อสอนก็มักจะสอนกันเพียงเท่านี้เอง. ที่ว่าให้ดูที่ตัวจริงของมันก็คืออย่าฟังแต่ชื่อ หรือตัวหนังสือ; แม้ว่ามันจะเป็นความรู้ทางจิตวิทยาไปบ้าง มันก็ยังเป็นเรื่องของธรรมะอยู่นั่นเอง จึงบอกให้ดูถึงตัวจริงของมัน.

การที่จะมีฉันทะ ความพอใจได้ **จะต้องมีความรู้ คือรู้จัก** แล้วก็มี**ความเชื่อ**, แล้วก็**ต้องมีความแน่ใจ** อะไรอย่างนี้เป็นต้นด้วย : เมื่อพูดถึงฉันทะ คือ พอใจแล้ว ต้องมีความรู้จักสิ่งนั้นดีมันจึงจะพอใจ; แล้วต้องมีความไวใจในสิ่งนั้นจึงจะใช้ได้, จึงจะเกิดเป็นความเชื่อ หรือศรัทธา หรือความแน่ใจ อธิษฐานจิต, มีสัจจะอะไรขึ้นมา.

คนสะเพร่าหรือคนอวดดีก็มองแต่ว่าพอใจนิดหน่อยแล้วก็พอใจ; นี้ก็พอใจแต่ปาก กำลังของ**ความพอใจ** ยังไม่พอ ยังเป็นของเด็กเล่น; ถ้าเป็นอย่างนี้**ธรรมะอิทธิบาทข้อถัดไปก็เลยล้มละลายไปตามๆ กัน.** นี่คือข้อที่เราทำอะไรไม่สำเร็จ และ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือการปฏิบัติธรรม.

ขอให้เข้าใจให้ดีกว่า คำพูดคำหนึ่งที่ใช้เป็นชื่อของธรรมอย่างหนึ่งนั้น โดยปกตินี้ย่อมกินความ หรือรวบรวมเอาคุณสมบัติของธรรมชื่ออื่นๆ เข้าไว้มาก.

ถ้าเป็นนักค้านก็ควรจะค้าน แล้วก็อาจจะรู้ได้จากการค้านว่าเอาศรัทธาไปไว้ที่ไหน? เราเคยได้ยินว่า ศรัทธา ก็เป็นธรรมะสำคัญ, เดี่ยวนี้มันก็อยู่ในคำว่า “ฉันทะ” นั่นเอง สัจจะอธิษฐานมันก็รวมอยู่ในฉันทะทั้งนั้น; แต่มันอาจจะกระจายไปอยู่ในชื่ออื่น : เช่นคำว่า ปัญญา นี่มันก็ต้องมีก่อน แล้วมันก็ไม่มีมากในส่วนที่เรียกว่าวิมมังสาข้อที่ ๔. ความปักใจมั่นก็ไม่มีในข้อที่ ๓ ที่เรียกว่า จิตตะ, การกระทำลงไปจริงๆ เป็นหัวข้อที่ ๒ คือวิริยะ.”^{๘๗}

---

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

จุดตั้งต้นที่สำคัญที่สุด
คือฉันทะในพระนิพพาน คือในความดับทุกข์
ในความสะอาด สว่าง สงบ

วิริยะคือความพากเพียร — กำลังกาย

วิริยะ

วิริยะ คือ ความพากเพียร กล้าหาญที่จะบากบั่น. คำว่า ความเพียรนี้มีชื่อมาก ควรรู้กันไว้: วิริยะ แปลว่า ความพากเพียร มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง; วายะมะ คือ ความพยายาม; อจฺฐิติ แปลว่า ความไม่ยอมหยุด, อัปปฏิวาณิ แปลว่า ความไม่ถอยหลัง : ปรกุกม แปลว่า ก้าวไปข้างหน้า; มีอีกยะะเยะ ล้วนแต่เป็นชื่อของความเพียรทั้งนั้น; แต่ในที่นี้ เรียกว่า “วิริยะ” ได้ในประโยคที่ว่า: *เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียร ไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จ คือตาย หรือสำเร็จ มีสองอย่าง.*^๔

^๔ มรณวาทธรรม, หน้า ๙๐.

เพียรลงมือทำ

"ความเพียรคือการลงมือทำ การใช้กำลังให้หมดไป เพื่อผลงาน
อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น"

สำหรับคำว่าวิริยะซึ่งเป็นคำหลัก มีความสำคัญเป็นพิเศษ มีความหมายลึกดี, แล้วจะเอาความหมายตามตัวหนังสือ หรือ ความหมายทั่วไปก็ได้. คำว่าวิริยะ หมายถึง การใช้กำลังให้หมดไป; คุณควรจะสังเกตข้อเท็จจริงข้อนี้ไว้ เป็นความรู้. แม้ในภาษาไทย คำว่าวิริยะ ที่เราแปลว่าความเพียร หรืออะไรก็ตาม มันหมายถึง การใช้กำลังให้หมดไป; เช่นในการเผาไหม้เชื้อเพลิงของกำลังให้หมดไป มันก็รวมถึงการเผากำลังนี้ด้วย; เมื่อเราเผาเชื้อเพลิงให้เกิดกำลังเผาไหม้ เชื้อเพลิงก็หมดไป กำลังก็หมดไปพร้อมๆ กันไป. ฉะนั้น คำว่า วิริยะ แปลว่า การเผากำลังนี้ให้มันหมดๆ ไป คือการใช้มันนั่นเอง.

อีกอย่างหนึ่ง ควรจะนึกถึงคำคำนี้ ซึ่งมีความหมายบัญญัติ เฉพาะทางจิตวิทยาของพวกโยคี ที่เคยพูดให้ฟังแล้วครั้งหนึ่งว่า วิริยะนี้ หมายถึงการใช้กำลังของชีวิตไปอย่างสุรุ่ยสุร่าย, คือการ

ใช้กำลังไปในทางกิเลส มีความกำหนดในความรู้สึกทางกามารมณ์ จนกระทั่งเกิดความร้อนในร่างกาย; เมื่อรู้สึกร้อนในร่างกาย นั่นคือมันเผาสิ่งซึ่งเป็นเชื้อเพลิงของกำลัง.

...

ความหมายของคำว่า วิริยะใน ส่วนภาษา และ ในส่วนจิตวิทยา เราไม่ต้องรู้มาก หรือไม่ต้องรู้จักกันมากถึงอย่างนี้; ให้รู้แต่ว่า ความเพียรคือการลงมือทำ การใช้กำลังให้หมดไป เพื่อผลงานอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น.

ทีนี้รู้ต่อไปว่าการใช้กำลังนี้ ก็มีหลายแง่ กำลังทางกาย, กำลังทางจิต, กำลังทางวิญญาณ. ผมพูดตามวิธีพูดของผม แยกเป็นสามอย่าง อย่างนี้เสมอ: เรื่องกาย เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ; เมื่อทำให้กำลังอย่างใดอย่างหนึ่งในสามอย่างนี้หมดไป ก็เรียกว่า วิริยะ, ในที่นี้เราเล็งถึงกันแต่ในทางกายเป็นส่วนใหญ่.

การใช้กำลังกายนี้เรียกว่าวิริยะ แต่ก็ไม่พ้นการใช้กำลังทางจิตหรือทางวิญญาณ ไปได้ มันเนื่องกันหรือมันรวมกันอยู่ในตัว; เมื่อเราจะใช้กำลังกายทำอะไรลงไป เราต้องมีกำลังจิตคือสมาธิที่จะทำ แล้วยังต้องมีกำลังของปัญญาที่เรียกว่าวิญญาณ ทางวิญญาณ, กำลังของปัญญาเป็นสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่ด้วยความรู้ความรอบรู้

ในขณะที่เราใช้กำลัง; ไม่เช่นนั้น มันใช้ไม่สำเร็จ ใช้ผิดได้; นี่ก็
จะต้องใช้กำลังที่สัมพันธ์กันอยู่ถึงอย่างนี้.^๙

ไม่ประมาท

"เมื่อเราพูดถึงวิริยะฯ มันก็ต้องรวมถึงความไม่ประมาทด้วย
เพราะว่าถ้าเป็นคนประมาทเสียแล้ว ก็จะมีภัยเหลือไหล
เหลือะแหละไม่จริง มันก็มีวิริยะไม่ได้; มีวิริยะอย่างบ้าน
ก็ยังไม่ใช้วิริยะ"

เราก็ได้เห็นกันอยู่บ่อยๆ บางคนเอาจริงเอาจังบากบั่น
ขันแข็ง แต่มันบ้านบิน; ความพากเพียรความเอาจริงเอาจัง
ที่มันบ้านบินนั้นไม่ใช่วิริยะที่เป็นอิทธิบาทนี้ แต่กลับจะเป็นเรื่อง
ขาดทุนเสียหายอะไรมากกว่า. ฉะนั้นเขาลงทุนลงแรง กระทั่ง
กำลังกายกำลังทรัพย์ ผลิตเงินเผาเงิน ไปในทางที่จะสร้าง
ประโยชน์ มันก็เหลวหมด เพราะทำผิด.

^๙ สุนทรดาปริตรรศน์ เล่ม ๒, หน้า ๒๒-๒๓.

นี่พูดละเอียดไปหน่อย ก็เพราะว่าเวลามีพอ. อยากจะพูดให้เข้าใจกันไว้คือว่า ถึงอย่างไรๆ มนุษย์เราก็ต้องมีวิริยะ **ต้องใช้วิริยะ จึงจะตลอดรอดฝั่งไปได้** กระทั่งพระพุทธภานิตนี้ก็มีว่า *วิริเยน ทุกขมจฺเจติ* — *คนล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร*; นี่ขอให้ดูว่าระบุนความเพียรหรือวิริยะ ว่า **ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร**, นี่เป็นหลักทั่วไป.

ที่นี่ เมื่อเราแต่งกระทู้ เมื่อแรกเรียนธรรมะ แต่กระทู้เรื่องล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร ถ้ามานึกดูเดี๋ยวนี้นี่น่าหัวเราะ น่าสงสารตัวเอง ที่พูดตัวไปแต่เรื่องความเพียรทางร่างกายทางอะไร; ไม่ได้รู้เลยว่า คำว่า “ความเพียร” หมายถึง **ปัญญา** หมายถึง **ความเชื่อ** หมายถึง **ความไม่ประมาท** อะไร รวมอยู่ในนั้นเสียจริง. เราแรกเรียนธรรมะอย่างนักธรรมชั้นตรีนี้ มันก็รู้ หรือไม่รู้ แล้วพูดไปตามตัวหนังสือโดยไม่ต้องรู้ ครั้นมาเรียนธรรมะ หลายๆ อย่าง หลายๆ ชื่อเข้าพร้อมกัน มันจึงค่อยรู้ — รู้ — รู้, แล้วจึงมารู้ความที่มันสัมพันธ์กัน เนื่องกันแทบจะแยกกันไม่ออก; เช่น พูดถึงความเพียร ก็เนื่องด้วยความไม่ประมาท อย่างนี้เป็นต้น นี่มันไปไกลมาก.

การใช้กำลังด้วยความประมาท ก็ไม่ใช่ความเพียร หรือด้วย

ความโง่ ก็ไม่ใช่ความเพียร, ด้วยความบ้าบิ่นนี้ก็ไม่ใช่ความเพียร; มีแรงกระตุ้นที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรม ก็ไม่เรียกว่าวิริยะในที่นี้, ไม่ใช่วิริยะในทางธรรม. เมื่อมีแรงกระตุ้นที่เขาเรียกว่ากำลังใจ หรืออะไรก็ตาม ถ้าไม่ประกอบไปด้วยธรรมะแล้วก็ไม่ใช่วิริยะในที่นี้ แต่จะเป็นการอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมันก็มีได้เหมือนกันไม่ใช่มีไม่ได้; เช่นอยากจะอดเพศตรงกันข้าม มันก็ขยันขันแข็งอะไรทำนองนี้ นี่ก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง ไม่ได้ประกอบอยู่ด้วยกำลังปัญญา, มันประกอบอยู่ด้วยกำลังกายและกำลังจิตหลงไปด้วยความรักความอะไร ความเพียรมันก็มีได้ แต่มันปราศจากความไม่ประมาท, ปราศจากปัญญาที่ถูกต้อง. นี่มันสัมพันธ์กันอยู่กับคำว่าวิริยะ.

เท่าที่พูดมานี้ก็พอให้เห็นได้ว่า คำพูดคำหนึ่งมันสัมพันธ์กันกับความหมายของคำพูดคำอื่น; ฉะนั้น สิ่งใดมีความหมายออกหน้า เขาก็เอาส่วนที่มีความหมายออกหน้าส่วนนั้นมาเป็นเจ้าของชื่อ. อย่างเดียวกัน เราเรียกว่าวิริยะ ก็แปลว่าการเผลอกำลังให้ลื่นไป, หมายถึงการเคลื่อนไหว, กำลังงานที่ทำให้เคลื่อนไหว.^{๑๐}

---

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๖.

ไม่หยุด

"ไม่หยุด... ก้าวไปข้างหน้า... ประคับประคองการเคลื่อนไหว...
รวมหมัดนั้นจึงจะเป็นวิริยะ"

การไม่หยุด การไปข้างหน้า แล้วการประคับประคองไว้
ได้ตลอดไป รวมกันเรียกว่าวิริยะ; นี่ก็รวมความหมายของ
คำว่าอุเบกขาในสัมโพชฌงค์เข้าไว้ด้วย เมื่อสิ่งต่างๆ เข้ารูปดีแล้ว
เรานั่งอยู่นิ่งๆ รถก็ไป; เหมือนกับสารถิถือเชือกอยู่เฉยๆ
รถมันก็ไป รถยนต์หรือรถอะไรก็เหมือนกัน เมื่อทุกอย่างได้ที่แล้ว
อยู่เฉยๆ นิ่งๆ รถก็แล่น ก็ไป. ทำไมเราไม่จัดให้ชีวิตของเราเป็น
อย่างนี้, ทำไมยังมีปัญหาปวดหัวอยู่เป็นประจำวัน? มันน่าสงสาร.

ถ้าใครยังมีปัญหา ที่ปวดหัวอยู่เป็นประจำวัน ควรจะสงสาร
ตัวเอง; มันใช้ไม่ได้หมด ทั้งม้า ทั้งรถ ทั้งคน; แล้วก็เที่ยวไปโทษ
คนนั้นคนนี้ โทษนั่นโทษนี้ โทษผีโทษสาว โทษเทวดา โทษโชค
โทษกลาง โทษเคราะห์ โทษอะไร มันก็ยิ่งโง่ใหญ่! ห่างไกลจาก
คำว่าวิริยะ ออกไปทุกทีๆ.

เราต้องจัดเสียใหม่ให้ถูก ว่าเรากำลังไม่มีวิริยะ ชีวิตนี้

กำลังไม่มีวิริยะ มีแต่วิริยะบ้าง บอๆ ซึ่งไม่ใช่วิริยะ; ถ้าชีวิตไม่ก้าวหน้าไปตามหนทางที่ถูกต้องแล้ว ถึงจะบากบั่นกันสักเท่าไร มันก็ไม่ประสบความสำเร็จนั้น เรียกว่าเดินผิดทาง แล้วก็เสียเปล่า.

เราต้องมองดูในแง่ที่ว่า ชีวิตจิตใจ ร่างกาย รวมๆ กัน เรียกว่าชีวิตนี้ เป็นการเดินทาง, **ชีวิตคือการเดินทางทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณรวมกัน**; มันเป็นการเดินทางอยู่เรื่อยๆ กว่าที่จะไปถึงจุดหมายปลายทาง. ถ้าเราไม่รู้ จัดไม่ถูก ก็ไม่มีการเดินทาง; มันกลายเป็นหยุด เป็นการถอยหลัง เป็นการกระจัดกระจายไปหมดได้; นี่เพราะขาดคุณสมบัติ ที่เรียกว่าวิริยะ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว.

เดี๋ยววันหนึ่งๆ เราทำให้รถลงคูไปตั้งหลายๆ ครั้ง, **รถวิ่งลงคูไปตั้งหลายๆ ครั้ง นั่นคือความประมาท**. ความประมาทนี้เรียกภาษาธรรมดาๆ ว่าอวดดี; คนเป็นโรคอวดดีกันเป็นส่วนใหญ่หรือมาก. รถลงคูในทางจิตทางใจ คืออวดดีนี้ อวดอยู่หนึ่งๆ ไม่มีใครรู้ก็ได้, แล้วก็ลงคูอยู่หนึ่งๆ อยู่ภายในโดยไม่มีใครรู้เรื่องของคนนั้น ลงคูอยู่ตลอดเวลา โดยไม่ต้องมีใครรู้ นี่เป็นเรื่องทางจิตใจทางภายใน; เพราะฉะนั้นหยุดลงคูก็คือหยุดอวดดี.

รถวิ่งเหมือนกัน แต่วิ่งลงคู ยิ่งจมลึกลงไปในหล่มในเลน

นี่ไม่เป็นการก้าวหน้า ไม่เป็น*ปรกฏโม* ไม่ใช่*วิริโย*; ฉะนั้นนำเสนอสาร
ตัวเองที่ว่าวันหนึ่งๆ ไม่เป็น*วิริโย* ไม่เป็นการก้าวหน้า มัวแต่ขงงกัน
หรือว่าลงคู้ไป กว่าจจะรื้อถอนขึ้นมาได้อีก จะวิ่งต่อไปได้อีก มันก็
ทุลักทุเล, หลายๆ ครั้งเข้ามันก็เบื่อ ก็ชินในทางเหลวไหล. นี่
ชีวิตไม่ประสบความสำเร็จทันแก่เวลา ก็เพราะเหตุนี้.

นี่เรากำลังทำอะไรกันอยู่? สวดมนต์บทธัจจเวกขณังควร
จะสวดอยู่ทุกวันๆ ว่า *กถมฺภูตสฺส เม รตฺติณฺทิวา วิติปฺตนฺตฺติ* นี้
— *วันคืนล่วงไปเรากำลังเป็นอย่างไร.* นี่เป็นการเตือนที่ดีในเรื่อง
เกี่ยวกับ*วิริยะ*.^{๑๑}

ขี้ตัวกู-ของกู

"ให้พยายามดิ้นรนไปทุกกระเบียดนิ้ว ตลอดทุกวันๆ เพื่อปลด
ขี้ตัวกู-ของกู คือความเห็นแก่ตัวนี้ อันเป็นยอดสุดของ*วิริยะ*"

ใช้เวลาทุกวันๆ นี้ ต้องได้เข้าไปในการขยับ ขี้ให้แหลก
ซึ่งตัวกู-ของกู จึงจะเป็น*วิริยะ*, ถ้าไม่มีการขี้ตัวกู-ของกู
แล้วไม่เป็น*วิริยะ* เพราะไม่ได้ใช้กำลังไปในทางที่ถูกต้อง มันเผา

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘.

กำลังสูญเสียไปเป็นความประมาท.

ทีนี้เราก็ต้องไปประมาท จุดหมายปลายทางอยู่ที่หมดความเห็นแก่ตัว วิริยะก็คือบากบั่นวิ่งจี๋ไปด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว; ส่วนปัญหาที่ว่าคนเขาไม่ชอบ เขาอยากจะเห็นแก่ตัวอยู่ก็ตามใจเขา ผมไม่มีหน้าที่พูดส่วนนั้น; ผมมีหน้าที่พูดหรืออธิบายแต่ส่วนที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว เพื่อบุคคลกลุ่มที่ต้องการจะทำลายความเห็นแก่ตัวแล้ว นี่คือนิยามที่แท้จริง.

ให้พยายามเดินรนไปทุกกระเบียดนิ้ว ตลอดทุกวันๆ เพื่อปลดขี้ตัญญู-ของกู คือความเห็นแก่ตัวนี้ อันเป็นยอดสุดของวิริยะ; ช่วยจำไว้ว่ามันเป็นยอดสุดของวิริยะ หรือเป็นตัววิริยะขั้นที่มีค่าที่สุด คือความไม่ประมาท. ความขี้เกียจ มันก็ตรงกันข้ามวิริยะ ความเหลวไหลสรวลเสเฮฮา เหลาะแหละ หัวเราะเรื่อย นี่ตรงกันข้ามกับวิริยะ, นี่คืออุปสรรค เครื่องกีดขวาง ซึ่งคุณช่วยกันสร้างขึ้นมาเสียเรื่อย แล้ววันหนึ่งๆ มันก็ล่องไปๆ, เดือนหนึ่งก็ล่องไปๆ, สามเดือนก็จะล่องไป จนกระทั่งปีๆ มันก็จะล่องไป หนทางของวิริยะยังไม่ราบรื่น.

เราพูดถึงคำว่า “วิริยะ” กันโดยความหมาย โดยเจตนาธรรมเนียมของคำคำนี้ว่าเป็นอย่างนี้. หวังว่าทุกคนจะเอาไปตรวจตัวเอง

ไปสอบตัวเองดู ว่ามีก็น้อย เหลวไหลก็น้อย? ชีวิตเป็น
วิริยะก็น้อย? เป็นความเหลวไหลเป็นความเนิ่นช้าก็น้อย?
นั่นแหละวิเศษที่สุด เรียกว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท
วันคืนล่วงไปด้วยความไม่ประมาท สมบูรณ์อยู่ด้วย *อิทธิบาทข้อที่ ๒*
วิริยาธิป/จฺจยฺ ที่เขาสวดอภิธรรม.^{๑๒}

---

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔ - ๓๕.

จิตตะคือความเข้าใจใส่ —กำลังจิต

๓

จิตตะ

จิตตะ ในที่นี้เป็นคำเดียวกับคำว่า จิตใจ แต่ไม่ได้หมายถึง จิตใจ หมายถึงการพักผ่อน เอาใจใส่อยู่แต่สิ่งนั้น, ไม่เปลี่ยนความ มุ่งหมาย ไม่เปลี่ยนเรื่องอะไร, ผักผ่อนอยู่แต่ในสิ่งนั้น. คนเรามักจะ เปลี่ยนอยู่เรื่อย เดี่ยวอยากทำนา เดี่ยวอยากค้าขาย เดี่ยวอยาก เป็นขุนนาง นี่ก็เรียกว่าไม่มีจิตตะ อย่างนี้. เดี่ยวอยากเอาดีทาง เล่าเรียน, เดี่ยวอยากเอาดีทางกีฬา, เดี่ยวอยากจะทำอย่างอื่น, ทางสังคม ทางอะไรไป ฯลฯ; มันไม่จริง. แม้เราจะพักผ่อนถึงขนาดนี้ แล้ว มันก็ยังมีอุปสรรค ต้องแก้อุปสรรคด้วยวิมังสา.^{๑๓}

^{๑๓} มรณวาสธรรม, หน้า ๙๑.

ความหมายของคำว่าจิต : งาม คิด ก่อสร้าง

"เรื่องจิตตะ หรือกำลังจิต นี้คือกำลังของสมาธิ, วิมังสา นี้เป็น
เรื่องกำลังของปัญญา; กำลังของจิต กับ กำลังของปัญญา นี้
ไม่ใช่อันเดียวกันเลย."

คนที่ไม่เคยเรียนเรื่องทางศาสนา ก็เหมาดื้อๆ ว่าเป็นเรื่องทางจิตทั้งนั้น, แล้วที่ว่าปัญญานั้นต้องคิดด้วยจิต ก็เลยเป็นเรื่องทางกายทางจิตไปหมด. คำว่า "จิต" นี้ เป็นคำที่ทำให้ความสับสนให้เกิดขึ้น. สำหรับคำว่า "จิต" ในภาษาบาลีนั้นมันก็ยุ่ง เป็นเรื่องของภาษา ฟันเฟืองไปในทางของภาษา รู้ไว้บ้างก็ดีกว่า คำว่า "จิต" นี้ ในภาษาบาลีมีความหมายดังที่พูดจากทางดื่อก่อน :-

ความหมายที่ ๑ แปลว่า วิจิตร คืองาม. ที่เราพูดกันว่า วิจิตรๆ สวยงามนี้ ในภาษาบาลีมีแต่คำว่าจิตเท่านั้น, แล้วก็แปลว่า สวยงาม; ในภาษาสันสกฤตมีแต่คำว่าจิตรอย่างเดียว จิตร นี้แปลว่าสวยงาม. เช่นเราใช้คำเป็นภาษาไทยว่า จิตรกรรม ก็หมายถึงศิลปะที่สวยงาม จิตตะ หรือ จิตร นี้แปลว่างาม. บางทีก็เติมเข้ามาว่าวิจิตร, หมายความว่างามยิ่งขึ้นไป. นี้ความหมายที่ ๑ แปลว่างาม.

ความหมายที่ ๒ ถัดขึ้นมาก็แปลว่า คิด คำว่า จิตนี้แปลว่าคิด คือเมื่อจิตทำงาน นั่นคือคิด, แล้วก็เรียกว่าจิต คือการคิด จิตแปลว่า ตัวจิตก็ได้, แปลว่า การคิดของจิตก็ได้. มันสับสนกันอยู่อย่างนี้.

ความหมายที่ ๓ แปลว่า ก่อสร้าง เหมือนกับปลวกมัน ก่อจอมปลวก ที่มันก่อกันมา ทีละนิด, ทีละนิด; ในการก่อกัน ก็เรียกว่าจิตเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องทางวัตถุ. ถ้าเป็นเรื่องทางจิต ก็คือว่าก่อก่ออะไรขึ้นมา สร้างสรรค์อะไรขึ้นมา: ก่อสร้าง คือไม่มี ทำให้มี, สร้างขึ้นมา ก็ใช้คำว่าจิตนี้เหมือนกัน.

คำแปลของจิตมีมากพอที่จะปนกันยุ่ง แปลว่า งาม ก็ได้ แปลว่า ตัวจิต นั่นเองก็ได้ แปลว่า การคิดของจิต นั่นก็ได้ ก่ออะไร ขึ้นมาก็ได้. นักเลงภาษาก็เล่นไปตามวิธีของภาษา เขาอธิบายให้มันเป็นอันเดียวกันก็ได้; เพราะจิตนั่นคือตัวผู้คิด. ตัวผู้คิดถ้ายังไม่มีความคิด มันจะเป็นผู้คิดได้อย่างไร; ในขณะที่เป็นผู้คิด ก็หมายความว่ามันมีความคิดอยู่แล้วในผู้คิด. ถ้าขึ้นชื่อว่าความคิดแล้วก็ต้องก่อก่อเสมอ คือก่อก่ออะไรขึ้นใหม่ ๆ เสมอ มันก็คือ ก่อกันมา, แล้วทั้งหมดนั่นคืองาม หรืออย่างน้อยที่สุดมันงาม ก็เพราะว่ามีอะไรขึ้นมาใหม่ ๆ แปลก ๆ จากเดิม มันจึงงาม. คำว่า "จิต" นี้มันตีกันยุ่งหรือพัวพันกันยุ่งอย่างนี้.

กำลังจิตคือกำลังสมาธิ

"คำว่า 'จิต' ในเรื่องของอิทธิบาท หมายถึงกำลังจิต กำลังสมาธิ หรือคุณภาพของจิต; คุณภาพส่วนที่ฟังปรารภของจิต เรียกว่า กำลังจิต หรือกำลังสมาธิ ซึ่งเลยเพ่งเล็งไปแต่ส่วนที่อบรมดีแล้ว คือจิตที่อบรมดีแล้ว เดินมาถูกทางแล้ว จึงจะมีคุณสมบัติอันนี้ แล้วก็มีกำลังมหาศาลของมัน"

คุณมองให้ดี กำลังของจิตไม่ใช่เรื่องของปัญญา ซึ่งก็เป็นจิต ด้วยเหมือนกัน; เรื่องของวิมิงสาหรือปัญญาจะมาอีกทีหนึ่ง ทีหลัง. เดียวนี้เราพูดกันถึงแต่เรื่องฝ่ายจิตล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับปัญญา เราต้องการคุณสมบัติของจิตที่อบรมแล้วอย่างเต็มที่ *cultivate* หรือ *develop* อะไรกันแล้วอย่างถูกวิธี ทุกวิถีทาง จนเป็นจิตที่มีสมรรถภาพเต็มที่ อย่างนี้เรียกกำลังจิต.

เมื่อกำลังจิตมี ยังมีปัญหาว่า จะใช้หรือยัง? มีกำลัง เยอะแยะไม่ใช้มันจะมีประโยชน์อะไร? เอาละใช้แล้ว, ครั้นใช้แล้ว ก็ยังมีปัญหาว่า ใช้ถูกหรือใช้ผิด? ถ้าไข่มุทะลุคุณไปตามกำลัง ของฉันทะบ้าง บอๆ มันก็ผิดกันหมด; เพราะฉะนั้นมันก็ต้อง มีเรื่องของปัญญาของอะไร นำหน้ามาก่อนแล้วทั้งนั้น จึงจะใช้

กำลังจิตถูกต้อง. เดียวนี้เราจะต้องมีจิตที่อบรมดีแล้ว มีกำลังมากพอ มาใช้เป็นเครื่องมือข้อที่ ๓ ที่เรียกว่า จิตตะอิทธิบาทนี้. ที่นี้จะอบรมจิตให้มีกำลังอย่างไร ไว้พูดกันในเรื่องการอบรมจิต โดยเฉพาะคือ อานาปานสติภาวนา.

ขณะนี้เราจะพูดกันแต่ในฐานะจิตตะที่เป็นอิทธิบาท คือเอามาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับให้สำเร็จประโยชน์ ก็เลยพูดถึงจิตที่อบรมแล้ว ที่เอามาใช้เป็นเครื่องมือในการมีกำลังทางจิต คือว่าจิตที่เป็นสมาธิแล้วนั้น.

คำว่า จิต ในที่นี้หมายถึงจิตที่เป็นสมาธิแล้ว และถูกใช้อยู่เรียกว่า จิตตะ ในที่นี้ คือข้อที่ ๓ ของอิทธิบาท ผู้ที่เป็นนักเรียนนักธรรม หรือครูบาอาจารย์สอนนักธรรม ก็ควรสังเกตไว้สักอย่างหนึ่งว่า คำว่า "สมาธิ" กับคำว่า "จิต" นั้นใช้แทนกันได้ในกรณีอย่างนี้; เช่นสิกขา ๓ : ศีลสิกขา สมาธิสิกขา ปัญญาสิกขา.

สมาธิสิกขานั้นเราไม่ค่อยพูดกัน เราใช้คำว่า จิตตสิกขา; ใครเคยเป็นนักเรียนนักธรรม เคยสอนนักธรรมก็ไปสังเกตดู เคยพูดมาเองแล้วทั้งนั้น : ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา; ไม่ได้พูดว่าศีลสิกขา สมาธิสิกขา ปัญญาสิกขา. เพราะว่าไม่มีใครพูดนั้นแหละ แต่ที่แท้มันก็คืออันเดียวกัน, สมาธิสิกขา กับ จิตตสิกขา เป็นอันเดียวกัน สิ่งเดียวกัน.

เอาใจใส่ขนาดใช้กำลังจิตทั้งหมด

"จิตตะ ในที่นี้ จะเป็นแต่เพียงเอาใจใส่ตามธรรมดา นี่เป็นไปไม่ได้; มันต้องมากถึงขนาดที่ใช้กำลังจิตทั้งหมด"

จิตในที่นี้หมายถึงสมาธิ, หมายถึงกำลังสมาธิ แต่คำแปลในบทเรียนก็แปลว่า *ความเอาใจใส่*. "ความเอาใจใส่" นี้ผมเห็นว่ามันยังน้อยไป จึงให้จำกัดความกันเสียใหม่ว่า การใช้กำลังจิต; วิริยะใช้กำลังกาย, จิตตะใช้กำลังจิต, วิมังสาใช้กำลังปัญญา; จิตที่จะมาใช้ในกรณีนี้ต้องเป็นจิตที่เป็นสมาธิ.

ที่นี้ ความหมายของคำว่าสมาธินี้ ก็ได้พูดให้ฟังหลายครั้งหลายหนแล้ว ย้ำหรือระบุออกไปอีก ก็ว่าได้แก่จิตที่บริสุทธิ์ คือไม่เจืออยู่ด้วยกิเลส เป็นจิตที่มั่นคง จิตที่ไว้ต่อหน้าที่ของมัน; สามอย่างนี้เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ, บาลีก็ว่า *บริสุทธิ์ —บริสุทธิ์, สมาธิโต —มั่นคง, กัมมณีโย —เหมาะสมแก่การทำงานหน้าที่*. ถ้าไม่ครบคุณสมบัติอย่างนี้ ก็อย่าเรียกว่าสมาธิเลย, ไม่ครบคุณสมบัติ ๓ อย่างนี้แล้ว ก็อย่าเรียกว่ามีจิตตะในที่นี้เลย ในกรณีของอิทธิบาทนี้.

คำว่า “จิตตะ” ในกรณีของอิทธิบาทนี้ จะต้องเป็นจิตที่เป็นสมาธิ มีกำลังแรงประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ๓ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว. เอ้า, “เด็ก ๆ อมมือพูดได้ เด็กสามขวบพูดได้ แก่หัวหงอกปฏิบัติไม่ได้” มันก็ปรากฏออกมาให้เห็น. พูดว่าใช้ “กำลังจิต” มันก็พูดได้; แต่ว่าจะใช้มันได้หรือไม่ เอมามาแต่ไหน มาใช้ มันก็มีปัญหา เป็นการล้มเหลวกันที่ตรงนี้. ฉะนั้นไปฝึกจิตให้สามารถที่จะเอามาใช้ได้ มีกำลังเอามาใช้ได้ จึงจะชื่อว่ามิจิตตะ; มิจิตตะในที่นี้ไม่เพียงแต่เอาใจใส่ในความหมายธรรมดา.

คำว่า “เอาใจใส่” ในความหมายธรรมดา มันมีจุดสนใจที่จะเอาใจใส่; ถ้ามีฉันทะก็ต้องเอาใจใส่เป็นอัตโนมัติ คือเมื่อรักอะไร ก็เอาใจใส่ในสิ่งนั้น; นี่เป็นสัญชาตญาณ. ฉะนั้น คำว่า จิตตะ ในที่นี้ จะเป็นแต่เพียงเอาใจใส่ตามธรรมดา นี่เป็นไปไม่ได้; มันต้องมากถึงขนาดที่ใช้กำลังจิตทั้งหมด.

นี่พูดถึงแต่หัวข้อว่า จิตที่เป็นสมาธิ มีกำลังเต็มที่แล้ว จะมีได้อย่างไรเป็นอีกเรื่องหนึ่ง, มันเป็นเรื่องการปฏิบัติในสมถภาวนา มีรายละเอียดของมันต่างหากยืดยาว.^{๑๔}

^{๑๔} สุตตปิฎกปริวรรต เล่ม ๒, หน้า ๔๗-๕๐.

วิมังสาคือการค้นคว้า สอดส่อง —กำลังปัญญา

๔

วิมังกสา

วิมังกสา คือสอดส่องอยู่ อย่างละเอียดลออ อย่างเยือกเย็น
อยู่เสมอก็จะแก้อุปสรรคได้.^{๑๕}

---

^{๑๕} มรณวาทธรรม, หน้า ๙๑.

ค้นคว้า พิสูจน์ ทดลอง

"วิมังสา นี้เป็นเรื่องของปัญญาแท้"

วิมังสา ก็คือ การพิจารณา ค้นคว้า พิสูจน์ ทดลอง; เป็นภาษาวิทยาศาสตร์ สมัยนี้ ก็พูดว่าค้นคว้าพิสูจน์ทดลองที่เรียกว่าวิจัย อะไรกันนี้ ซึ่งหมายความถึงวิมังสาในที่นี้.

การค้นมา แล้วก็พิสูจน์พบ แล้วก็ทดลอง นี่เรื่องทางฝ่ายวัตถุ, เป็นปัญญาทางฝ่ายวัตถุ เหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน. แต่ที่เป็นเรื่องของพุทธศาสนา ก็ใช้หลักอันนั้นแหละ ค้นคว้า เอามาพิสูจน์ แล้วก็ทดลอง; แต่วัตถุที่ถูกกระทำนั้นไม่ใช่วัตถุ เป็นเรื่องของนามธรรม, เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิเลสและโศธิ ไม่ใช่วัตถุที่จะสร้างจรวด หรือสร้างปรมาณู, มันเป็นเรื่องทางนามธรรม แล้วยังเป็นเรื่อง ทางสติปัญญา ไม่ใช่เรื่องสมาธิ. สมาธิเป็นเพียงกำลังงาน ไม่เกี่ยวกับความรู้; ส่วนวิมังสานี้เป็นเรื่องของความรู้ แล้วมันก็เลยเป็นกำลังขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง คือเป็นกำลังปัญญา.

ทฤษฎีถูกต้อง

"วิม้งสาที่เป็นเรื่องทฤษฎีที่ถูกต้อง"

เกี่ยวกับเรื่องนี้ คุณจำคำไว้อีกชุดหนึ่ง ๓ คำว่า กาย จิต ทฤษฎี เป็นหลักที่ใช้พูดทั่วไปในพุทธศาสนา. คำว่ากาย คำว่าจิต คำว่าทฤษฎี, เราทำผิดทำถูกกันอยู่ใน ๓ อย่างนี้เท่านั้นแหละ ไม่มีมากกว่านี้. ในเรื่องกาย ก็คือกาย หรือวัตถุนี้, เรื่องจิต ก็คือจิตล้วนๆ ที่ว่าเรื่องทฤษฎีนี้ เป็นความคิดเห็น ไม่ใช่ตัวจิต หรือตัวสมาธิแต่เป็นความคิดเห็นของจิต.

เราต้องมีกำลังกายที่ถูกต้อง แล้วก็มีกำลังจิตที่ถูกต้อง, คือมีกำลังใจ กำลังแรงของใจที่ถูกต้อง, แล้วก็มีกำลังทฤษฎีความคิดเห็นที่ถูกต้อง. ถ้าเราทำผิด เราก็ทำผิดทางกาย แล้วก็ไม่มีกำลังจิต แล้วก็มีความคิดเห็นผิด นี้ความป่วยจะเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้, หรือหลักที่เราพูดกันบ่อยๆ เมื่อก่อนนี้ว่าป่วยทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ นั้นแหละ ทาง *physical, mental, spiritual* สามทางนี้ ก็คือทางกาย ทางจิต ทางทฤษฎี.

ถ้าเรามีกายดี มีสุขภาพดี แต่เรายังไม่ อย่างไรเรียกว่าเรา

เสียไปในส่วนทฤษฎี มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะมีร่างกายสบายดี มีจิตเข้มแข็งปกติดี; แต่เราเสียไปในทางทฤษฎี คือความผิดในทางความคิดเห็นของสติปัญญา.

วิมangsaที่เป็นเรื่องทฤษฎีที่ถูกต้อง คือ เป็นสติปัญญาเป็นปัญญา ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่าวิมangsaของอิทธิบาท แม้ว่า จะพิจารณาจะสอดส่องอยู่อย่างไร; แต่ถ้ามันผิดแล้วก็ใช้ไม่ได้ มันยังไม่เป็นวิมangsaขึ้นมา.

วิมangsa แปลว่า ความสอดส่องจริง และเป็นการสอดส่องที่ถูกต้องจึงจะเรียกว่า วิมangsa. ถ้ากำลังเฝ้า กำลังผิดอยู่ด้วยความคิดความเห็นแล้ว มันก็ไม่ใช่วิมangsa; จะเรียกว่าวิมangsaไม่ได้, ต้องเรียกว่ามิจฉาวิมangsaไปเลย. แล้วมันก็เป็นไปไม่ได้; เพราะคำว่าวิมangsaนี้เขาสงวนไว้ใช้แต่ในทางถูกต้อง. ฉะนั้น ต้องเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาจริงมันผิดไม่ได้, เราจึงไม่มีคำพูดว่ามิจฉาปัญญา; แต่เรามีคำพูดว่ามิจฉาทฤษฎี —มีความเห็นผิด, ถ้ามีปัญญาแล้วมันผิดไม่ได้, แล้วก็ไม่ต้องพูดถึงว่ามีปัญญาผิด.

วิมangsaนี้ก็เหมือนกัน ความถูกต้องทางทฤษฎีและปัญญาเรียกว่าวิมangsa จะได้มาอย่างไร? มันก็ต้องได้มาด้วยการพยายามทำการสอดส่องพิจารณาด้วยปัญญาอยู่เสมอ. ฉะนั้นวิมangsaจึง

หมายถึงการพิจารณาสอดคล้องอยู่เสมอ นั่นแหละ คือการใช้กำลังปัญญา.

จะเอาอะไรมาสอดคล้องปัญญา? มันก็ต้องเอาปัญญา; เพราะฉะนั้นมันก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้เป็นกำลังปัญญา. ถ้าเรามีการใช้กำลังปัญญาอยู่อย่างถูกต้องเสมอ มันก็เป็นอันดับสุดท้ายของความสำเร็จของอิทธิบาท.

ในข้อที่มีชื่อเรื่องว่า จิตตะ หรือว่า วิมังสา อะไรก็ตาม เราต้องเอาความหมายที่ซัดลงไป ว่ากำลังจิต หรือกำลังปัญญา.

ที่นี่ ก็อยากจะแนะนำคนเดียวในข้อที่ว่า ชีวิตประจำวันของแต่ละคนนี่ ไม่กระจำง ไม่อยู่ในรูปที่กระจำงหรือชัดเจนอย่างไรว่าฉันจะเป็นอย่างไร วิริยะเป็นอย่างไร จิตตะเป็นอย่างไร วิมังสาเป็นอย่างไร, ปล่อยไปตามความคิดนึก สามัญสำนึกชั่วขณะ ไม่มีการทำให้ดี ให้ถูก เฉพาะเรื่องทุกๆ เรื่องไป; เพราะเราไม่ได้รับการสั่งสอน ไม่ได้รับการอบรมในเรื่องนี้ แล้วคิดนึกอะไรด้วยสามัญสำนึก ชั่วขณะที่ผ่านๆ ไป ตามอารมณ์ที่มากกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ วันหนึ่งๆ นี้ อิทธิบาทไม่เคยมีเลย ไม่ถึงขั้นไม่ถึงความหมายของคำว่าอิทธิบาทเลย; มันเป็นอิทธิบาทอย่างเด็กที่อยู่ในครรภ์ แล้วก็ตายอยู่ในครรภ์แล้วๆ เล่าๆ ไม่ตลอด

ออกมาเป็นคนเป็นผู้ใหญ่เลย.

การที่คนบางคนประสบความสำเร็จในการทำงาน ในเงิน ในเกียรติ ในชื่อเสียงนั้น ก็ดูเป็นเรื่องฟลุค เป็นความเหมาะสมของคนคนนั้น หรือประเภทนั้นมากกว่า; เพราะไม่ได้เคยรับการสั่งสอนที่ชัดเจนอย่างนี้ หรือว่ามันฟลุคไปถูกเข้าโดยบังเอิญแล้วมากมาย คน มันก็ต้องมีฟลุค มีถูกโดยบังเอิญอย่างนี้ หรือว่าเรื่องที่ประสบความสำเร็จ เรื่องเงิน เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรนี้ อย่าเอามาเป็นประมาณ เพราะว่า เป็นฝ่ายผิด ฝ่ายอันธพาล ฝ่ายบาป มันก็มีได้ เราเลยไม่พูดถึงอิทธิบาทอย่างนี้.

เมื่อเราได้บวชได้เรียนในพุทธศาสนาเช่นนี้แล้ว ก็ลองเอาไปใช้ให้ถูกต้อง ในการที่จะมีฉันทะพอใจ ใช้กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา ให้ถูกต้อง ให้ประสบความสำเร็จ อย่างที่เรียกว่าเราจัดเราทำเป็น *system* ที่ดี เป็นการพัฒนาขึ้นมาโดยแท้จริง ลืมตาเห็นอยู่ว่าเป็นอย่างไร. นี่จึงจะเรียกว่ามีอิทธิบาท.^{๑๖}

---

^{๑๖} สุนทรดาปริทรรศน์ เล่ม ๒, หน้า ๕๑-๕๔.

การที่จะมีอิทธิบาทต้องเข้าใจทั้ง
กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา อย่างถูกต้อง
แล้วก็อย่างเพียงพอ

ฉันทะ คือความพอใจ

วริยะ คือความพากเพียร —กำลังกาย

จิตตะ คือความเอาใจใส่ —กำลังจิต

วิมังสา คือการค้นคว้า สอดส่อง —กำลังปัญญา

๕

สรุป

"ฉันทะ รักที่จะทำ, วิริยะ ใช้กำลังกาย, จิตตะ ใช้กำลังจิต,
วิมังสา ใช้กำลังปัญญา"

เพื่อไม่ให้กำกวมก็ระบุลงไปให้ชัดว่า ฉันทะนั้นคือความ
พอใจ รักที่จะทำ, วิริยะคือใช้กำลังทางกาย, จิตตะ ใช้กำลังจิต,
วิมังสา ใช้กำลังปัญญา. เมื่อเรามีความพอใจจะ做事情ใด
เราก็ใช้กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา; นี่มันจึงมาด้วยกัน.
พอใจทำ แล้วก็ทำด้วยกำลังกาย ทำด้วยกำลังจิต ทำด้วย
กำลังปัญญา; อย่างนี้จะไม่กำกวม.

...

มันง่ายนิดเดียวที่จะพูด มันยากอยู่ที่ทำ

"การที่จะมีอิทธิบาทได้ จะต้องหมัดความประมาท ความสะเพร่า
ความอวดดี "

ธรรมะนี้ดูเป็นเรื่องที่พูดง่าย จนเด็กๆ ก็จะได้พูดได้ แล้วก็เกิด
ความไม่สนใจ ไม่เอาจริงเอาจัง. เมื่อพูดขึ้นว่า เอ้า, เมื่ออยากทำ
ก็ทำ. แล้วก็ใช้กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา; คนสมัยนี้
อาจจะเห็นว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาๆ ไม่มีเศษวิโสอะไรที่ไหน
นี่คือข้อที่เขาลืมไปว่า มันยากอยู่ที่ทำ มันง่ายนิดเดียวที่จะพูด."^{๑๗}

...

ให้ระวังความฉลาดของตัวเองให้ดี ๆ ความทะนงความอะไ
นั่น ๆ ระวังให้ดี ๆ; พุทธภาษัณธรรมาคือความอวดดี ยิ่งอวดดี
เท่าไรก็ยิ่งหมดดี; เพราะว่าเอาไปอวดเสียหมด มันเลยหมดดี.
คำว่า "อวดดี" นี้ต้องตัดออกไปเลย คืออย่าขาดกันเลย อย่าให้มี;
แต่แล้วมันก็ทำยากที่สุด ที่จะไม่อวดดี เพราะชินเป็นนิสัย. รมกับ
ความอวดดีนี้ให้ชนะ เรื่องต่างๆ ก็จะดีขึ้นมาจริงๆ อวดดีคือโง่
ทั้งนั้นเลย. อวดดีก็คืออวดความโง่; ของดีนั้นไม่จำเป็นจะต้องอวด
เพราะพอเอาไปอวดเข้า มันกลายเป็นความโง่.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗-๓๓๘.

ที่พูดนี้เป็น การพูดให้เห็นว่า การที่จะมีอิทธิบาทได้ จะต้อง
หมดความประมาท ความสะเพร่า ความอวดดี ความมองอะไร
อย่างผิวเผิน ฟังอะไรอย่างผิวเผินนั่นเอง.

การที่จะมีอิทธิบาทต้องใช้กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา
อย่างถูกต้อง แล้วก็อย่างเพียงพอ; ถูกต้องนิดเดียวก็ใช้ไม่ได้
มันต้องมากพอดี, ความถูกต้องจะต้องมากพอดี แล้วคนอวด
ดีจะเอามาแต่ไหน. ลองคิดดู การกระทำที่ถูกต้องและเพียงพอ
นั้นจะเอามาแต่ไหน? เดียวนี้ก็ทำอะไรได้ไม่ถึงครึ่งที่ควรจะได้
อยู่นั้นแหละ; แต่แล้วก็คิดว่าทำได้หมด ทำได้ดี ทำได้มาก ทำ
ได้เกินคนอื่น ๆ. ทีนี้สิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาทก็เกิดขึ้นไม่ได้; มันก็
ล้มเหลวอยู่ในตัวมันเอง ในความคิดนึกของผู้ที่มีความคิดนึกรู้สึก
อย่างนี้.

...

เพื่อไม่ให้กำกวม พัวพันกันจนเลื่อนไปหมดนี้ ก็อยากจะ
ให้แยกให้ชัดเลยว่า ฉันทะความพอใจ, วิริยะใช้กำลังกาย,
จิตตะใช้กำลังจิต, วิมังสาใช้กำลังปัญญา, เหมาะที่จะไปเขียน
ติดไว้ข้างฝา ให้เตือนใจอยู่เสมอ. แล้วก็ให้ระวังให้ดี จะต้องทำให้ได้
เดี๋ยวมันก็จะกลายเป็นคำพูดง่าย ๆ ของคนโง่ ๆ ไปเสียอีก;
พูดกำปั้นทุบดินไม่มีผิด.^{๑๘}

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

YouTube

สมัครสมาชิกประจำปี